

BESSARIONIS CARDINALIS
IN ILLUD EVANGELII:
SIC EUM VOLO MANERE, QUID AD TE?

Die alte Streitfrage um die angeführte Stelle der Vulgata, ob sie wie allgemein überliefert sic eum volo manere, oder mit dem griechischen ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν in si eum volo manere zu verbessern sei, hatte auch in Bessarions Akademie zu Rom Gelegenheit zu lebhafter Erörterung gegeben. Ausgangspunkt war eine bis heute noch nicht wieder aufgetauchte Schrift des Georgios Trapezuntios, die etwa aus den Jahren 1453/54 stammte¹. Auf sie ging der griechische Kardinal wahrscheinlich bald nach seiner Rückkehr von seiner Legation in Bologna (1455) mit der vorliegenden Abhandlung ein. Bisher war diese nur in einer lateinischen Übersetzung bekannt, die bei Migne P. gr. 161, 623—640 zugänglich ist. Nachdem ich den griechischen Text erstmals in der Römischen Quartalschrift 41 (1933), 189—206 herausgegeben habe, biete ich ihn hier nochmals mit Verbesserungen. Einzige Vorlage ist der schon oben S. 1 erwähnte Cod. Marc. gr. 527, Fol. 160—174 v. Die Bedeutung der Textkritik Bessarions erhellt daraus, daß diese Schrift Lorenzo Valla die Anregung zur Abfassung seiner Adnotationes zum Neuen Testament gegeben hat².

---

¹ Nicht zu verwechseln mit der ebendahin zielenden späteren Schrift des Georgios Trapezuntios bei Migne, P. gr. 161, 867—882.

² Zum Ganzen vgl. L. Mohler, Kardinal Bessarion als Theologe, Humanist und Staatsmann, I Paderborn 1923, S. 399—404.

Βησσαρίωνος

Ἐπισκόπου Σαβίνης, καρδινάλεως Νικαίας

fol. 160

καὶ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως,

εἰς τὸ ῥητὸν τοῦ εὐαγγελίου τὸ ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν,

5 ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ;

Τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου ἐν τῇ αὐτοῦ τοῦ πανευφήμου καὶ εὐαγγελιστοῦ 1, 1
Ἰωάννου ἑορτῇ λατινικῶς ἀναγινώσκομένου, ἐπεὶ πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἢ Πέτρος
τοῦ σωτῆρος πυνθάνεται περὶ Ἰωάννου λέγων· «κύριε, οὗτος δὲ τί;» ὁ κύριος
κατὰ μὲν τὸ ἑλληνικὸν ἀποκρίνεται· «ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν, ἕως ἔρχομαι,
10 τί πρὸς σέ; σύ ἀκολούθει μοι», τὸ δὲ λατινικόν· «οὕτως αὐτὸν θέλω μένειν,
ἕως ἔρχομαι, φησί, τί πρὸς σέ;» ζήτησις γέγονεν, εἰ ὀρθῶς ὁ ἐρμηνεύσας
ἠρμήνευσεν. ἐμοῦ δὲ εἰπόντος μετενηνέχθαι μὲν ὀρθῶς ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ εἰς
τὸ λατινικὸν ὑπὸ γε τοῦ ἐρμηνεύσαντος ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, τοῦτο δ' οὐ τοῦ ἐρμηνέως
Ἰερωνύμου, ἀλλὰ τῶν γραφῶν ἀμάρτημα γεγονέναι, οἱ ῥαδίως ἂν ἠδύναντο
15 πλανηθῆναι, τῷ λατινικῷ συναπτικῷ συνδεσμῷ τῷ σῖ, ὅπερ ἀντὶ τοῦ εἰ ἢ
ἐὰν ἑλληνικοῦ λαμβάνεται, ἐν γράμμα τὸ c ἦτοι κ προσθεμένων καὶ ἀντὶ
σῖ σῖκ ἦγουν ἀντὶ εἰ οὕτως τὸν λόγον ἀναγινώσκεσθαι γινομένων αἰτίων.
ῥᾶστα γὰρ ἂν τις ἀπαχθείη εἰς πλάνην, ἢνίκ' ἂν τις σημαντικὴ τινος λέξις
εἰς ἑτέραν λέξιν ἄλλο σημαίνουσιν ἑνὸς στοιχείου ἢ καὶ πλειόνων ἀφαιρεθέντος
20 ἢ προστεθέντος μεταποιηθῆναι δύναται. ὡςπερ ἂν εἴ τις τὸ χωρίον χόριον καὶ
τὸ ἀνάπαλιν, ἢ μίτραν εἴποι τὴν μήτραν. τινὲς τοῦναντίον σῖκ, ἦγουν οὕτως fol. 160v
διῆσχυρίζοντο ὀφείλῃ ἀναγινώσκεσθαι καὶ δὴ τισὶν ἐπιχειρήμασι τοῦναντίον
ἐπειρῶντο δεικνύναι. ὀρθῶς τε γὰρ ἔχειν τὸ λατινικὸν διῆσχυρίζοντο καὶ ἢ
τοῦ ἑλληνικοῦ βέλτιον ἢ ἐπίσης εὖ ἔχειν. ταῦτο γὰρ σημαίνειν. τὸ μὲν οὖν
25 βέλτιον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔχειν ἐπεξιέναι οὐκ ἐτόλμησαν. ἦδειςαν γὰρ ἀδιανοήτων
τε ὄν καὶ πάντῃ ἀδιανοήτως ῥηθέν, εἴ γ' ἐκεῖνο μὲν Ἰωάννην αὐτὸν εὐαγγε-
λιστὴν ἦδειςαν συντεθηκέναι οὕτως ὡς ἔχει, καὶ ταῦτα λέξει τῇ ἐὰν μηδε-
μίαν ὄλως ἀμφιβολίαν ἐπιδεχομένη, τοῦτο δ' ἐρμηνέα οἶον δήποτε μετενεγκεῖν
ἄνθρωπον ἀπλῶς, οὐ τοσαύτης ὄσης Ἰωάννης ἠξιωμένον χάριτος, καὶ λέξει
30 ἀμφιβόλῳ. τῷ γὰρ σῖ, ὡς εἴρηται, σημαίνοντι τὸ εἰ ἑνὸς γράμματος τοῦ c
ἦτοι κάππα προστεθέντος ἀγνοία γραφῶν, εἰ οὕτως ἔτυχεν, ἢ ὅλη μετα-
βάλλεται ἔννοια, καὶ ἀντὶ τῆς σῖ ἦγουν εἰ ἢ ἐὰν σῖκ ἦτοι οὕτως νοεῖσθαι τε
καὶ ἀναγινώσκεσθαι ποιεῖ.

Τὸ δ' ὀρθότατά τε καὶ εὖ ἔχειν τὸ λατινικὸν καὶ δεῖν ἀναγινώσκειν· οὕτως 2
35 αὐτὸν θέλω μένειν, ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ; τοῦτο δὲ λόγοις τισὶν ἱκανοῖς

fol. 160 bis οἴονται κατασκευάζουσιν. πρῶτον μὲν γὰρ ἐκ τοῦ τῶν Λατίνων ἁγίων πατέρων καὶ διδασκάλων ἀξιώματος, Ἱερωνύμου, Αὐγουστίνου καὶ τῶν ἄλλων ἐπιχειροῦσι τὴν προκειμένην ῥῆσιν οὐ διὰ τοῦ ἔάν, ἀλλὰ τοῦ οὕτως ἀναγινωσκόντων τε καὶ διηγουμένων. καὶ μάλιστα Αὐγουστίνου, ὃς τὸ παρὸν ῥητὸν ἐξηγούμενος σοφωτάτοις νοήμασι τε καὶ λόγοις, ὡς ἐκεῖνος εἶωθε, ταύτην τὴν ἔννοιαν 5 αὐτὸ σημαίνει δηλοῖ. οὐ γὰρ εἶκός αὐτοὺς ἀγνοῆσαι τάληθές, σοφωτέρους γε ἡμῶν τὴν τε λατινικὴν τὴν τε ἑλληνικὴν φωνὴν γενομένους, καὶ μάλιστα ἐπεὶ καὶ πρὸ αὐτῶν οὕτως ἦν ἐν τῷ παρὰ Λατίνοις εὐαγγελίῳ κείμενον.

³ Ἔτι οὐ καινοτομητέον οὐδὲ μεταβλητέον τῆς θείας γραφῆς καὶ μάλιστα τοῦ εὐαγγελίου, οὐ μίαν κερασίαν, οὐκ ἴωτα ἓν. ἀσεβές τε γὰρ τοῦτο καὶ ἐπι- 10 βλαβές εἶναι. καὶ τοῖς βουλομένοις ἐντεῦθεν δοθήσεσθαι ἄδειαν πάντα τὰ τῆς ἱερᾶς γραφῆς ἀνατρέπειν, οὐ μάλιστα ἀφεκτέον.

⁴ Ἔτι ὁ εἰ σύνδεσμος ποτὲ μὲν ἐπὶ βεβαιώσεως, ποτὲ δ' ἐπ' ἀμφιβολίας λαμβάνεται. ἐπὶ μὲν γὰρ ὀριστικοῦ καὶ μάλιστα μετὰ ἐνεστῶτος καὶ παρατακτικοῦ χρόνου κείμενον, ἅτε σαφεστέρων καὶ βεβαιωτέρων καὶ πρᾶγμα ὠρισ- 15 μένον καὶ ἐγνωσμένον σημαίνοντων, ἐπὶ βεβαιώσεως νοεῖ, μετὰ δὲ ὑποτακτικοῦ ἀμφιβολίαν εἰσάγει. ἐν μέντοι γε τῷ μέλλοντι χρόνῳ διὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος ἀδηλίαν τε καὶ ἀμφιβολίαν οὐτ' ἐπὶ ὀριστικοῦ βεβαίωσιν πάντη οὐτ' ἐπὶ ὑποτακτικοῦ τελείως ἀμφιβολίαν σημαίνει. καὶ τοῦτο Βιργιλίου καὶ Κικέρωνος παραδείγμασι δείκνυται. μετὰ μέντοι ἐνεστῶτος καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ 20 ὑποτακτικοῦ βεβαίωσιν αἰεὶ σημαίνει. ἐπεὶ οὖν τὸ ἔάν θέλω βεβαίωσιν σημαίνει, ταυτόν ἐστι τὸ ἔάν θέλω τῷ οὕτως θέλω.

⁵ Ἔτι ὅπου μὴ ἡ ἄρνησις ἢ ὅλως ἀμφιβολία χώραν ἔχει, τῷ ὀριστικῷ f. 160 bis v χρηστέον μετὰ τοῦ εἰ. ἐν δ' ἐκείνῳ τοῦ εὐαγγελίου τῷ τόπῳ οὐκ ἔχει χώραν ἢ ἀμφιβολία. μετὰ ὀριστικοῦ ἄρα συντακτέον τὸ εἰ, καὶ λέγειν <δεῖ>. εἰ 25 θέλω, ὅπερ ἐστὶ ταυτόν τῷ οὕτως θέλω, ὥστε οὕτως θέλω ἀναγνωστέον. ὅτι δὲ τὸ ἔάν θέλω ταυτόν τῷ οὕτως θέλω δύναται, καὶ τοιοῦτ' ἂν τινι παραδείγματι δειχθεῖη. εἰ γὰρ τις ἐσθίωντι κρέας τῇ παρασκευῇ κρέας ἐσθίεις σὺ τῇ παρασκευῇ εἴποι; ὁ δ' ἀποκρίνοιτο· ἔάν τρώγω, τί πρὸς σέ; ταυτόν ἐρεῖ, ὥσπερ ἂν εἰ εἶπεν· ναὶ ἐσθίω, τί πρὸς σέ; ὥστε τὸ ἔάν τρώγω καὶ τὸ 30 ναὶ τρώγω ταυτόν σημαίνει καὶ ἀκολουθῶς τὸ ἔάν θέλω ταυτόν τῷ οὕτως θέλω δύναται ἂν.

⁶ Εἰ δὲ τις εἴποι, φασί, διὰ τί οὖν ὁ εὐαγγελιστῆς ἐπάγει· καὶ οὐκ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει, ἀλλ' ἔάν αὐτὸν θέλω μένειν, οὐδὲν λέγει. πρῶτον μὲν γὰρ οὐ τὴν τῶν ῥημάτων δύναμιν τε καὶ ἔννοιαν, ἀλλὰ τὰ ῥήματα 35 αὐτὰ ὁ εὐαγγελιστῆς ἀρνεῖται. εἶτα διὰ τοῦ οὕτως θέλω οὐ τὸ οὕτως αὐτὸν θέλειν μένειν σημαίνει, ἀλλὰ βουλομένου ἐστὶ ῥήματα ἐπιτιμῆσαι τῷ Πέτρῳ τὰ μηδὲν πρὸς αὐτὸν ἐρευνῶντι. ὅθεν φαίνεται ὕβρις εἶναι τῷ εὐαγγελίῳ, εἴ τις τὸν τόπον τοῦτον μεταποιῆσαι βούλοιο, καὶ ὡς ἀποθανατέον πρότερον ἢ μεταποιητέον, οὐδὲ δύναται ἂν τις ὀρθόδοξος εἶναι τε καὶ λογίζεσθαι ὁ 40 μεταποιεῖν δεῖν τὴν ῥῆσιν ταύτην οἰόμενος. ὁ δ' αὐτός μοι δοκεῖ μὴ χεῖρῳ ἂν ποιήσῃ δυνάμεώς τε καὶ ἐξουσίας ἐπιλαβόμενος.

Καὶ τὰ μὲν ἐκείνων τοιαῦτα. ἡμεῖς δὲ πρὸ τοῦ εἰς τὴν τῶν κατὰ μέρος 2, 1
ἀπόκρισιν κατελθεῖν ὑποθέσεσιν τισι τὸν λόγον ὀπλίσομεν. καὶ πρῶτα μὲν fol. 161
φαμεν, ὡς τὸν ἕκ τινος φωνῆς εἰς ἄλλην μετάγοντά τι ἀνάγκη αὐτὸν ἐν πᾶσιν
ἐπεσθαι ἐκείνη τῇ γραφῇ, ἐξ ἧς τι μετάγη, καὶ τοῖς αὐτοῖς ὡς οἶόν τε χρώ-
5 μενον ῥήμασι. τοῦτο δὲ μάλιστα ἐν τῇ θείᾳ φυλακτέον γραφῇ, ἐν ἣ οὐ ῥήματα
μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τῶν ῥημάτων ἡ τάξις τηρητέα. »ἐν γὰρ τῇ θείᾳ γραφῇ,
πρὸς Παμμάχιόν φησιν Ἱερώνυμος, καὶ αὐτὴ τῶν ῥημάτων ἡ τάξις μυστήριον
ἐστίν. οὐδὲ γὰρ μικρὸς ὁ κίνδυνος μεταποιῆσαι τι ἐν αὐτῇ, οὐδ' ἐξεστί τοῦτο
ποιῆσαι, εἰ μὴ τὸ τῆς φωνῆς πρὸς ἣν τι μετάγεται ἰδίωμα ἐν τισι τόποις παν-
10 τάπασιν ἀνθίστατο, ὅπερ ὅμως ἐν τῷ προκειμένῳ χώραν οὐκ ἔχει. τό τε
γὰρ ἐξεστί ῥήμασιν ἄλλοις τὴν αὐτὴν ἐννοίαν ἀποδοῦναι.»

Ἐπειτα καὶ τοῦτο ἰστέον, ὡς εἰ καὶ τινων γέγονε δόξα τὸν μακάριον 2
Ἰωάννην τὸν εὐαγγελιστὴν μήπω τεθνάναι, ἀλλὰ ζῶντα τὴν δευτέραν τοῦ
Χριστοῦ ἀναμένειν παρουσίαν, ἡ ἀληθεστέρα ὅμως τῶν θείων διδασκάλων
15 δόξα αἰρεῖ τεθνάναι αὐτὸν, εἰ καὶ μήτε μαρτυρίῳ μήτε νόσῳ τινὶ ἢ θανάτου
ᾧδίνῃ περισχεθέντα, ἀλλ' ἐθέλοντι ἔτι ὑγιαίνοντα καὶ εὖ ἔχοντα εἰς τάφον,
ὃν οἱ μαθηταὶ τῇ ἐκείνου κελεύσει εἰργάσαντο, κατελθόντα κατακλιθῆναι, τὸ
πνεῦμα τῷ θεῷ παραδοῦναι καὶ τοῖς πατράσι προστεθῆναι. ἀναγνώτωσαν
οἱ βουλόμενοι Ἱερωνύμου τὰ ἐν τε τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος εὐαγγελίου, ἐν τε τῷ
20 ἀποκαλύψεως προοιμίῳ, ἐν οἷς τὰ εἰρημένα κατὰ λέξιν ὁ αὐτὸς φησι ῥήματα. fol. 161 v
ἀναγνώτωσαν Αὐγουστίνον ἐν τῇ τοῦ κατὰ Ἰωάννην ἐξηγήσει ἐν ἐκείνῳ τῷ
τόπῳ, ὅπου τοῦτο ζητεῖται τὸ ζήτημα. ἀναγνώτωσαν ἐν διαφόροις τόποις
τὸν Χρυσόστομον Ἰωάννην καὶ πολλοὺς ἄλλους τῶν διδασκάλων Ἑλλήνων
τε καὶ Λατίνων, καὶ μετὰ τοσοῦτων καὶ τοιούτων ἀνδρῶν καὶ αὐτὸς τὸ αὐτὸ
25 ὡς εἰκὸς συμφρονεῖτω. εἰ γὰρ καὶ τινες τῶν νεωτέρων ἄλλως ἐφρόνησαν,
καὶ τούτων ὅμως οὐκ ὀλίγοι, καὶ ὅσοι σοφώτεροι νομίζονται, ἐναντιοῦνται
ἐκείνοις τὴν τῶν ἀρχαιοτέρων ἐγκρίνοντες δόξαν καὶ τισιν οἰκειοῖς λόγοις
αὐτὴν βεβαιοῦντες, ὡς τὴν περὶ τοῦ θανάτου Ἰωάννου τῶν ἁγίων δόξαν ἢ
ἀναγκαῖάν τε εἶναι καὶ πόρρω πάσης ἀμφιβολίας ἢ εἰ καὶ τι ἔχοι ἀμφιβολίας,
30 παρ' ὀλιγίστοις ἀμφίβολον εἶναι. ὁ κἂν μὴ ἀληθὲς εἶη δοξάζειν, ὅμως εἰ
λόγου καὶ διαλέξεως ἕνεκα τό γε νῦν εἶναι συγχωρήσομεν. τοῦτό γε οὐκ ἂν
τις ἀρνηθεῖ, ὡς τὸ μὲν τεθνάναι αὐτὸν μᾶλλον βέβαιον ἢ ἀμφίβολον εἶναι,
τὸ δὲ γε ζῆν βεβαιότητα μὲν οὐδαμῇ, ἀμφιβολίαν δὲ καὶ μάλιστα ἔχειν, ἅτε
δὴ μηδενὸς τῶν ἀρχαίων διδασκάλων ταύτης γεγεννημένου τῆς δόξης.

35 Καὶ μὴν οὐδὲ τοῦτο ἐπιληστέον, ὡς τὰ θεῖα τῆς παλαιᾶς τε καὶ νέας 3
διαθήκης βιβλία ἐν αὐτοῖς προοιμίοις τῆς πίστεως παρὰ Λατίνοις τοῦτο μὲν
ἐκ τῆς ἑβραϊκῆς διαλέκτου ὡς ἡ παλαιὰ διαθήκη, τοῦτο δ' ἐκ τῆς τῶν ἑβδομήκοντα
ἐρμηνέων παλαιᾶς καὶ νέας ἑλληνικοῖς ἐρμηνείας τριακόσια καὶ πλείω πρὸ
Ἱερωνύμου ἔτη μετενηνεγμένα εἶναι, ἢ ἡ λατινικὴ ἐκκλησία τε ἐχρῆτο καὶ fol. 162
40 οἱ ἀρχαῖοι ἐσπέριοι καὶ θεῖοι διδάσκαλοι Κυπριανός, Ἰλάριος, Αὐγουστίνος

33 βεβαιότητα *correxi* βεβαιότατα Ms.

6 Cf. Hier. Ep. LVII Ad Pammachium (PL 22, 568).

Ἱερωνύμῳ σύγχρονος, μᾶλλον δ' ἐκείνῳ πρεσβύτερῳ οὗτος ἀκμάζων, σοφώτατα ἐξηγήσαντο. πολλοὺς τε τοὺς τῆς θείας γραφῆς ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν λατινικὴν διάλεκτον ἐρμηνεῖς γεγενῆσθαι μαρτυρεῖ Αὐγουστῖνος ἐν τῷ τρίτῳ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας βιβλίῳ λέγων· «οἱ μὲν γὰρ ἐκ τῆς Ἑβραίων εἰς τὴν Λατίνων φωνὴν τὴν θείαν μετενεγκόντες γραφὴν ἀριθμηθῆναι δύνανται· 5 οἱ δ' ἐκ τῆς Ἑλλήνων ἀριθμοῦ κρείττους εἰσι.» ταύτην γε μέντοι τὴν γραφὴν πολλῶ μετὰ ταῦτα ἐπιγενόμενος Ἱερώνυμος, ἀνὴρ σοφώτατος, τὴν μὲν παλαιὰν ἐκ τῆς ἑβραϊκῆς, τὴν δὲ νέαν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς, ὡς αὐτὸς φησι, πηγῆς εἰς τὸ λατινικὸν αὐθις μετήνεγκεν. ἐν ᾧ εἰ καὶ πολλοῖς αἰτίαν τοῦ κατ' αὐτοῦ ὑλακτῆσαι παρέσχε, πλεῖστα ὁμῶς ἄλλως ἢ ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ ἠρμήνευκε καί, 10 ὡς αὐτὸς φησι, διωρθώσατο καὶ εἰς τὸ βέλτιον μετεποίησεν. καὶ οὐ τὴν ἄλλην μόνον γραφὴν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ θεῖα εὐαγγέλια διωρθωκέναί διαρρήδην φησίν. αὐτοῖς γὰρ τούτοις, ἅπερ εἶπομεν, πρὸς τοὺς ἐπιτιμῶντας αὐτῷ, ὅτι μετὰ τοσοῦτους ἐρμηνεῖς καὶ αὐτὸς ἠρμήνευκέναί ἐτόλμησε, λαμπρᾶ τῇ φωνῇ ῥήμασι χρῆται. καὶ οὕτω τοῦ καιροῦ προϊόντος ἡ ἐκείνου ἠρμηνεία ἐγκέκριται, 15

fol. 162 v ὡς τῆς παλαιᾶς μᾶλλον δὲ τοσοῦτων παλαιῶν λήθη παραδοθεισῶν τῇ Ἱερωνύμου μόνῃ χρῆσθαι τὴν ἐκκλησίαν. ἀναγνώτῳ ὁ βουλόμενος τὴν αὐτοῦ πρὸς Παμμαχίον περὶ τοῦ, πῶς ἂν τις ἄριστα τι ἐρμηνεύσειεν, ἐπιστολήν, τὴν πρὸς Μάρκελλον ἔτι κατὰ τῶν ἐπιτιμῶντων αὐτῷ, τὰς πρὸς τὸν μακάριον Αὐγουστῖνον ἐν διαφόροις τόποις ἀπολογίας αὐτοῦ, καὶ γινώσεται, ὡς φαμεν, 20 τάληθῆ. ἃ δὲ πρὸς Δάμασον, τὸν Ῥώμης ἀρχιερέα, ἐν τῷ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον προοιμίῳ γράφει, ἀκούσατε. «νέον, γὰρ φησιν, ἐξ ἀρχαίου συντιθέναι με σύγγραμμα ἀναγκάζεις, ἵνα μετὰ τοσαῦτα τῶν γραφῶν πρωτότυπα πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης περιφερόμενα οἶόν τις διαιτητῆς αὐτὸς καθήμενος, ἐπεὶπερ μὴ συμφωνοῦσιν ἀλλήλοις, ποῖα τούτων εἰσὶ τῇ ἑλληνικῇ ἀληθείᾳ σύμφωνα, 25 κρίνω.» ἐξ ὧν πάντων σαφέστατα φαίνεται, πότερον ἔξεστιν ἢ οὐ, καὶ εἰ ἀσεβές ἐστίν ἢ εὐσεβές τὴν θείαν γραφὴν ἐξ ἄλλης εἰς ἄλλην ἐρμηνευμένην φωνὴν σύμφωνα τῇ πρωτοτύπῳ, ἐξ ἧς μετηνέχθη, ἀποδοῦναι διαλέκτῳ.

4 Μετὰ δὲ ταῦτα μνηστῆρον καὶ ἃ οἱ θεῖοι διδάσκαλοι περὶ τῆς ποικίλης τε καὶ ὑψηλοτάτης ἐννοίας τῶν θείων γραφῶν καὶ διαφόρου αὐτῶν ἐξηγήσεως 30 οὐ μόνον ἡμᾶς διδάσκουσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς ἔργοις δεικνύουσι διαφόροις αὐτὰς καὶ ποικίλοις ἐξηγούμενοι ἐννοίαις. ὅθεν καὶ πελάγου ἀβύσσῳ αὐτὰς παρεικάζουσιν, ὅθεν ὅποσον ἂν τις ἀρύσαιτο, πλέον αἰεὶ ἐστὶ τὸ λειπόμενον. fol. 163 ὅθεν αὐτὰς πολλὰς μὲν καὶ διαφόρους δέχεσθαι φασὶν ἐξηγήσεις, ἀληθεῖς μέντοι πάσας. οὕτω δὲ κοινόν ἐστὶ τοῦτο καὶ γνωστὸν πᾶσιν, ὡς περισσὸν 35 εἶναι τούτου παραγαγεῖν μάρτυρας.

5 Τελευταῖον δὲ πάντων καὶ τοῦτο γνωστῆρον τοῖς ἀρχετύποις βιβλίοις ἐνὶ τῶν τριῶν τούτων τρόπων δύνασθαι πλάνην ἐγγίγνεσθαι, προσθήκη, ἀφαιρέσει, μεταποιήσει. καὶ προσθήκει μὲν, ὡς ὅταν ἑαυτοῖς καὶ τῇ ἰδίᾳ κρίσει θαρροῦντες ἀναπληροῦν ἐθέλωμεν, ἅπερ ἡμῖν ἐλλείποντα εἶναι δοκεῖ, ὡς ἐκεῖνο τὸ ἐν 40

3 Aug., De doctrina christ. II 11 (PL 34, 43). | 21 Hier., Praefatio ad p. Damasum (PL 29, 525).

τῷ τῶν βασιλειῶν βιβλίῳ, ὅπου περὶ τῆς δευτέρας τῶν Φιλιστέων ἥττης ἐν τῇ κοιλάδι Φαράν ὄντος τοῦ λόγου ἐπάγεται· »ἠρώτησε δὲ ὁ Δαυὶδ τὸν Κύριον. « ἐνταῦθα γὰρ παρά τισιν ἐσφαλμένοις βιβλίῳις προστίθεται· »εἰ ἀνελεύσομαι εἰς τὸν Φιλιστέον«, καὶ »εἰ δώσεις αὐτοὺς ἐν τῇ χειρὶ μου«. ὅπερ ἐν τῷ ἑβραϊκῷ 5 οὐχ εὐρίσκεται μάρτυσι τοῖς τὴν Ἑβραίων φωνὴν ἀκριβῶς ἠσκημένοις. ἀλλ' ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Φιλιστέων ἥττη οὕτως ἀναγινώσκεται, κἀνταῦθά τινες ἔκριναν προσθετέον. καὶ ἐν τῇ γενέσει, ἐνθα φησὶν· »οὐχὶ διὰ τὴν Ῥαχὴλ ἐδούλευσά σοι; διὰ τί ἐνέθηκάς μοι;« τινὲς ἐκ περιττοῦ προστιθέασιν »Λείαν«.

Μεταποιήσει δὲ πλάνη ἐγγίνεται, ὅταν τινῶν συλλαβῶν ἢ τοῦ λόγου 6 10 μερῶν ὁμοιότητι ἢ ἀμφιβολία ἀπατηθέντες ποτὲ μὲν προσθήκει, ποτὲ δ' ἀφαιρέσει τινός, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ μεταβολῇ πρὸς τὸν ἴδιον στοχασμὸν τὸν λόγον μεταποιῶμεν, ὡς ὅταν τις λόγου χάριν τὸ πενθεῖν παθεῖν, τὸ μυρία μύρια, fol. 163 v τὸ ψιλὸν ὑψηλόν, τὸ λαμπρὸν λυπρὸν ἢ τὸ ἀνάπαλιν καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια λέγη. πολλὰ γὰρ τὸν τρόπον τοῦτον γραφεῖς ἀμαρτάνουσι. καὶ ἵνα λατινικὰ 15 παραδείγματα ἐλληνικῶς ὡς δυνατόν παραγάγωμεν, ἐπεὶ περὶ τῆς παρ' αὐτοῖς γραφῆς ὁ λόγος ἐστίν, ὡς ἔχει ἐκεῖνο τὸ ἐν τῇ ἐξόδῳ· »ὁ δὲ λαὸς ἅπας ἐβλεπε τὰς φωνάς.« ἀντὶ γὰρ τοῦ ἐβλεπεν ἤκουέν τινες γράφουσιν, ἐπεὶπερ ἡ φωνὴ ἀκούεσθαι μᾶλλον εἴωθεν ἢ βλέπεσθαι. πεπλάνηνται δέ. ἡ γραφὴ γὰρ ἐβλεπέ φησι. γέγονε δὲ ἡ πλάνη παρὰ τὴν τῶν δύο τούτων λέξεων ὁμοιότητα τῶν 20 παρὰ Λατίνοις τὸ βλέπειν καὶ ἀκούειν σημαίνουσῶν. τὸ μὲν γὰρ ἐβλεπεν ὑδέμπατ διὰ τοῦ ὕ ψιλοῦ, οὐ διὰ τοῦ β τῆς πρώτης συλλαβῆς γραφομένης, τὸ δὲ ἤκουεν ἀουδιέμπατ παρὰ Λατίνοις λέγεται. ἡ πολλὴ τοίνυν τοῦ ὑδέμπατ πρὸς τὸ ἀουδιέμπατ ὁμοιότης τὴν πλάνην ἐποίησεν. καὶ αὖθις ἐν τοῖς θρήνοις Ἱερεμίου ἀντὶ φθορᾶς καὶ συντριμμοῦ προφητεία καὶ συντριμμὸς γέγραπται. 25 αἰ γὰρ τὴν φθορὰν καὶ προφητεῖαν σημαίνουσαι λέξεις οὐκ ὀλίγην ἔχουσιν ὁμοιότητα. ἡ μὲν γὰρ φθορὰ βαστάτζιο, ἡ δὲ προφητεία βατιζινάτζιο λέγεται παρὰ Λατίνοις. καὶ ἐν τῷ Ἀμὼς τῷ προφήτῃ ἀντὶ κουρᾶς βασιλέως κουρεῖς ποιμνίου γράφεται. ῥέξ μὲν γὰρ ὁ βασιλεύς, γρέξ δὲ τὸ ποιμνιον λέγεται. fol. 164 τῷ οὖν ῥέξ προστεθέντος τοῦ γ ἀντὶ ῥῆγισ ἦτοι βασιλέως γρέξ ἦτοι ποιμνιον 30 γέγονεν. καὶ τὴν μὲν κουρὰν τονσοῦραμ, τὸν δὲ κουρέα τονσόρεμ φασί. ῥᾶστα οὖν ἡ κουρὰ ἦτοι τονσοῦρα εἰς κουρέα ἦτοι τονσόρεμ μεταβέβληται. καὶ τὸ ὄλον κουρεῦς ποιμνίου ἀντὶ τοῦ κουρᾶς βασιλέως γέγραπται.

Καὶ ταῦτα μὲν μεταποιήσει. ἀφαιρέσει δὲ τὰ βιβλία φθείρεται, ὅταν τι 7 35 τολμῶμεν τῆς γραφῆς ἀφαιρεῖν, οὐ χωρὶς ἐντελής ὁ λόγος ἐστίν, ὡς κεῖνο τὸ ἐν τῷ Ἐζεκιήλ· »καὶ εἶπε πρὸς τὸν ἄνδρα, ὃς ἦν ἐνδεδυμένος τὸν λινόν, καὶ ἔφη.« τὸ γὰρ τελευταῖον τοῦτο ἔφη εἰ τις ἀφελέσθαι τολμήσειεν, οὐδὲν ἂν τῇ ἐννοίᾳ λυμανεῖται. καὶ τὸ ἐν τῷ Ζαχαρία· »αὐτὸς οἰκοδομήσει ναὸν τῷ Κυρίῳ καὶ συντελεύει ναὸν τῷ Κυρίῳ« τὸ τελευταῖον τιθέμενον »συντελεύει ναὸν τῷ Κυρίῳ« ἀφαιρεθὲν ἐν πολλοῖς βιβλίῳις οὐκ ἔνεστιν.

2 Φαράν Ms. | 9 πλάνη scripsi πλάνης Ms.

2 II Reg 5, 19. | 7 Gen 29, 25. | 16 Exod 20, 18. | 24 Cf. Thren (Vulg.) III 47. | 27 Cf. Amos 7, 1. | 35 Cf. Ezech 9, 3 sq. | 37 Zach 6, 12.

8 Εἰ δέ τις Λατίνων πλείους τῶν τε τοιούτων ἐπιθυμεῖ μαρτυρίας, Νικόλαον ἀναγινωσκέτω τοῦ ἁγίου Δαμάσου διάκονον καὶ τῆς παλαιᾶς θείας γραφῆς ὡς αὐτὸς ἑαυτὸν καλεῖ διορθωτὴν, ἄνδρα Λατῖνον καὶ ὡς κατανοεῖν ἔξεστιν ἄριστα καὶ τὴν Ἑβραίων φωνὴν ἡσκημένον, ὃς ἐπὶ Λουκίου δευτέρου ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης πρὸς Πέτρον κανονικὸν τῆς μεγάλης τοῦ μακαρίου Πέτρου ἐκ- 5 κλησίας γράφων πολλὰ περὶ τῆς θείας γραφῆς ἐπανορθώσεως λέγει. fol. 164^v ἡμῖν γὰρ τὸ μῆκος φεύγουσιν ἀρκεῖ ἐνὶ ἡ δυοῖ παραδείγμασι τὸ προκείμενον δεικνύουσι, τὸν οὐκ ἀμελῆ ἀναγνώστην πρὸς ἐκείνους, ἀφ' ὧν καὶ ἡμεῖς ταῦτα εἰλήφαμεν, παραπέμπουσι. »πολλοὺς γὰρ ἐπιὼν φησι βιβλιοθήκας, ὁ προειρη- μένος Νικόλαος, οὐκ ἠδυνάμην τοῦ ποθομένου τυχεῖν καὶ ἀναμαρτήτοις 10 βιβλίους ἐντυχεῖν. καὶ ἃ γὰρ ὑπὸ πεπαιδευμένων τινῶν διορθωμένα εἶναι ἐλέγετο, ἐκάστου τῆ ἰδία γνώμη ἐπομένου τοσοῦτω διέφερον, ὡς σχεδὸν τοσαῦτα ἀρχέτυπα ὄσοι καὶ οἱ κώδικες εἶναι.« οὕτω καὶ μετὰ χιλιοστὸν τῆς Ἱερωνύμου ἐρμηνείας ἔτος τὰ τῆς θείας γραφῆς βιβλία παρὰ Λατίνοις ἐσφαλμένα καὶ διαφθορότα ἦσαν καὶ οὕτως ἀλλήλοις διαφέροντα, ὡς ἃ Ἱερῶ- 15 νυμος ἐν τῇ πρὸς Δάμασον ἐπιστολῇ φησι, ταῦτα τὸν Νικόλαον μετὰ τοσοῦτου χρόνου περίοδον γράφει πρὸς Πέτρον, »τοσαῦτα δηλονότι ἀρχέτυπα ὄσοι καὶ κώδικες εἶναι.« ὁ δ' αὐτὸς προστίθησι καὶ ὡς πολλὰ εὔρεν παρὰ τοῖς Ἑβραίοις μὴ γράφεσθαι, ἃ ὁμοῦς ἐν πᾶσι τοῖς λατινικοῖς ἐνεῖναι βιβλίους συμφώνως. τὸ γὰρ ἐν τῇ γενέσει »εἶπε Κάϊν πρὸς Ἀβηλ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· ἐξέλθωμεν 20 ἔξω«, εἰ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς λατινικοῖς βιβλίους οὕτως γέγραπται, ἐν τῷ ἑβραϊκῷ ὁμοῦς τὸ »ἐξέλθωμεν ἔξω« μὴ εἶναι. τὸ δ' αὐτὸ καὶ ἄλλοις τισὶ συμβῆναί φησιν. τούτου δὲ τὴν αἰτίαν, εἴτε ὅτι Ἱερώνυμος ἐν πάσαις ταῖς ἄλλαις ἐρμη- νείαις οὕτως εὐρών καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ συνύφηεν ἐρμηνείᾳ, εἴτε τῆς παλαιότερας χρήσεως νικησάσης τῇ Ἱερωνύμου ἐρμηνείᾳ ὑπὸ τῶν ἐπιόντων συμπέπλεκται, 25 fol. 165 οὐκ εἰδέναι φησίν. προστίθησί τε τοῦτο αὐτὸν πάσῃ δυνάμει πεποιηκέναι, τὰ περιττὰ δηλονότι ἀποτεμεῖν, τὰ διαφθορότα διορθῶσαι καὶ ἃ τινες ὡς περιττὰ ἀπέρριψαν, ταῦτα ἐπαναλαβεῖν τε καὶ ἐπιπροσθεῖναι. οὕτως ὁ πεπαι- δευμένος ἐκεῖνος ἀνὴρ καὶ πολλῷ μετὰ Ἱερώνυμον χρόνῳ πολλὰ ἐνόμισε, μᾶλλον δ' ἐπίστατο προστεθέντα, ἀφαιρεθέντα τε καὶ μεταποιηθέντα, ὡς 30 καὶ πρὸ τῶν Ἱερωνύμου γέγονε χρόνων, καὶ διὰ τοῦτο ἀφαιρετετά, προσθε- τετά καὶ διορθωτετά εἶναι.

3. Τούτων τοίνυν οὕτως ὑποτεθέντων νῦν πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα κατιόντες φαμέν, ὡς ἐπεὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην ἅγιον εὐαγγέλιον αὐτὸς Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστῆς θείας χάριτος πλήρης ἑλληνικῆ φωνῇ συνέγραψε, δῆλον ὡς 35 οἰαδήποτε ἐρμηνεία μὴ τῇ πρωτοτύπῳ γραφῇ συμφωνοῦσα ἡμαρτημένη τέ ἐστι καὶ ψευδής, καὶ δεῖ τὸν ἐκ μιᾶς εἰς ἄλλην μετάγοντά τι διάλεκτον τῇ ἐξ ἧς μετάγει, ὡς οἶόν τε ἐπεσθαι, εἰ ἀληθείας ἐρμηνεύς εἶναι τε καὶ δοκεῖν ἐφίοιτο. καὶ εἴ τις δὲ πλάνη, εἴ τις ἀμφιβολία ἐν τοῖς ἡρμηνευμένοις εὐρίσκειτο,

7 δυοῖ *scripsi* ἀλευσί? Ms. | 24 συνύφηεν *scripsi* συνέφηεν Ms. | 15 et 27 δια- φθορότα Ms.

9 Nicolai Card. diac. epistula ad Petrum canonicum. | 20 Gen 4, 8.

ἐν τῇ ἀρχετύπῳ φωνῇ τὴν ἀλήθειαν ζητητέον. ἄκουσον γὰρ ἅπερ ὁ μακάριος
 Ἱερώνυμος ἐν τῷ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον προλόγῳ φησίν· «εἰ ἡ ἀλήθεια ἐκ
 πολλῶν ζητητέα ἐστὶ, διὰ τί μὴ πρὸς τὰ ἑλληνικὰ ἀρχέτυπα ἀνατρέχοντες
 διορθῶμεν τὰ ἢ ὑπὸ ἀμαθῶν ἐρμηνέων οὐκ ὀρθῶς εἰρημένα ἢ ὑπὸ τῶν ἀμαθέ-
 5 στερον διορθωσάντων ἐσφαλμένα ἢ ὑπὸ γραφῶν ὑπνηλῶν εἴτε προστεθέντα
 εἴτε μεταποιηθέντα;» καὶ Αὐγουστῖνος δὴ ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς χριστιανικῆς
 διδασκαλίας· «Λατῖνοι, φησίν, οὓς νῦν παιδεύειν ἡμῖν πρόκειται, δύο ἄλλων
 διαλέκτων ὥστε τὰς θείας γραφὰς ἀκριβῶς γνῶναι δέονται, τῆς ἑβραϊκῆς
 διαλέκτου καὶ ἑλληνικῆς, ὡς ἂν εἴ τις ἀμφιβολία ἐν τῇ ἀπείρῳ οἶονεὶ καὶ fol. 165 v
 10 ποικίλῃ τῶν Λατίνων ἐρμηνείᾳ εὐρίσχοιτο, πρὸς τὰ ἀρχέτυπα ἐξεῖναι ἀναδρα-
 μεῖν.» καὶ αὖθις· «τοῖς διορθωμένοις βιβλίοις σχολάζεσθαι δεῖ τοὺς τὴν
 θεῖαν γραφὴν γνῶναι ἐφιεμένους, καὶ τὰ μὴ διορθωμένα τῶν βιβλίων τοῖς
 διορθωμένοις ὑποχωρεῖν.» καὶ πάλιν· «τὰ δὲ τῆς νέας διαθήκης βιβλία, εἴ
 τι ἐν τῇ τῶν Λατίνων ποικιλίᾳ ἀμφιβάλλεται, τοῖς ἑλληνικοῖς ὑποχωρεῖν δεῖν
 15 οὐδεὶς ἀρνήσαιο.» ἄρ' οὐχὶ τούτοις τῶν διδασκάλων τοῖς λόγοις φανερόν
 γίνεται πολλὰ γεγονέναι τε καὶ εἶναι ἢ τῶν ἐρμηνέων τῇ ποικιλίᾳ ἢ τῇ τῶν
 ἀμαθῶς διορθωμένων ἀνοίᾳ ἢ γραφῶν ὑπνηλῶν ἀμελείᾳ ἡμαρτημένα τε καὶ
 ἐσφαλμένα, δεῖν τε καὶ ἐξεῖναι ταῦτα διορθοῦσθαι; ἐκείνῳ δηλαδὴ τῷ κανόνι
 τῷ λέγοντι ὡς ἐν τῇ τῆς ἀληθείας ζητήσῃ τε καὶ ἐρευνήσῃ πρὸς τὴν πρωτότυπον
 20 διάλεκτον καὶ τάκεινης ἀρχέτυπα ἀναφεροντέα τᾶλλα, ἐκεῖθεν αὐτὰ διορ-
 θοῦσθαι τοὺς λατινικούς τε κώδικας, τοῖς ἑλληνικοῖς εἶναι ὑποχωρητέον.
 πρῶτα τοίνυν σκεπτέον, ὅπως ἐν τῇ ἑλληνικῇ καὶ πρωτοτύπῳ διαλέκτῳ ἢ
 προκειμένη περὶ ἧς ἡ ζήτησις τοῦ εὐαγγελίου ῥῆσις ἔχοι, καὶ πότερον ἢ λατινικῇ
 ἐρμηνείᾳ τῇ ἑλληνικῇ συμφωνοίῃ. ἔπειτα εἰ μὴ συμφωνοίῃ, πότερον ῥᾶστα
 25 τοῦτο γραφῶν ὑπνηλῶν ἀμελείᾳ γενέσθαι δύναται. καὶ αὖ εἰ καὶ ἐν ἄλλοις
 ταῦτο ἠδύνατό τε γεγονέναι καὶ γέγονεν, Ἱερωνύμου τοῦ σοφωτάτου ἐρμηνέως
 μηδὲν γε εἰς τοῦτο ἡμαρτηκότος. παρὰ ταῦτα <εἰ> ἢ ἑλληνικῇ γραφῇ λόγοις
 τισὶ βεβαιότερα ἐστὶ. τελευταῖον δὲ τὰ ἐναντία ἐπιχειρήματα λυτέα εἰσίν.

Παρὰ τοῖς Ἑλλησι τοίνυν φανερά ἐστιν ἡ εὐαγγελικὴ ἔννοια οὐδ' ἀμφιβολία 4, 1
 30 τινὶ ῥημάτων κεκαλυμμένη. σαφῶς γὰρ παρ' αὐτοῖς οὕτω γράφεται· «ἐὰν fol. 166
 αὐτὸν θέλω μένειν, ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ;» ὅπερ εἰ μὴ κἂν τῷ λατινικῷ
 οὕτω μετενεχθείη, ὡς ἀντὶ τοῦ ἐάν συνδέσμου ἄλλον παρὰ Λατίνους σύνδεσμον
 ταῦτὸν δυνάμενον θεῖμεν, ὥστε λέγειν σὶ ἔουμ βόλω, ἦτοι ἐάν αὐτὸν θέλω,
 καὶ μὴ οὕτως αὐτὸν θέλω, οὐκ ἂν εἴη ἐρμηνευμένον ὀρθῶς. ὁ γὰρ ἐάν ἑλληνικὸς
 35 σύνδεσμος εἰς τὸν σὶ συναπτικὸν εἴτε καὶ αἰτιατικὸν παρὰ Λατίνους μετάγεται.
 τοσαύτη τε μεταξὺ τοῦ ἐάν, ἦτοι σὶ λατινικῶς, καὶ τοῦ οὕτως, ἦτοι σὶκ παρὰ
 Λατίνους, ἐστὶ διαφορά, ὅση σχεδὸν μεταξὺ δύο ἐναντίων. εἴπερ τὸ μὲν ἐάν

11. 13 διορθωμένοις Ms. | 12 διορθωμένα Ms. | 20 sq. ἀναφεροντέα *scripsi* ἀναφέ-
 ροντα Ms. | 22 ἑλληνικοῖς *scripsi sec. vers. lat.* λατινικοῖς Ms.

2 Hier., Praefatio ad Damasum (PL 29, 526 sq). | 7 Aug., De doctrina christ.
 II 11 (PL 34, 42). | 11 Aug., De doctrina christ. II 14 (PL 34, 46). | 13 Aug., De
 doctrina christ. II 15 (PL 34, 46).

ἀμφίβολον, τὸ δ' οὕτως βέβαιον πράγμα σημαίνει, ὡς μηδαμῆ δύνασθαί τινα ὑποπτεῦσαι τῶν γραφένων ἀμελεία παρ' Ἑλλησι τοῦτο συμβῆναι. οὐδὲ γὰρ ἐν ταῖς δυσὶ ταύταις λέξεσιν, ὡς ὁρᾶτε, στοιχεῖόν ἐστι κοινόν, οὐδὲν γράμμα τὸ αὐτό. ᾧ τοίνυν τρόπῳ παρ' Ἑλλησιν ὁ προκείμενος ἀναγινώσκεται λόγος, εἴρηται. τίς τέ ἐστι μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ παρὰ Λατίνοις διαφορά; καὶ 5 τοῦτο φανερόν ἐκ τῶν εἰρημένων.

2 "Ὅτι δὲ ῥᾶστα παρὰ Λατίνοις ἢ τοιαύτη δεδύναται πλάνη συμβῆναι, δῆλον τοῖς ἐφιστῶσι, πόση τις ὁμοιότης τε καὶ γειτονία παρ' αὐτοῖς τῶν δύο τούτων τῆς σῖ καὶ σῖκ λέξεων. ἐνὶ γὰρ στοιχείῳ τοῦ γραφέως ἀμαρτία, δηλονότι τοῦ κ προστεθέντος τῷ σῖ, ἀντεποιήθη εἰς σῖκ, ὃν τρόπον καὶ τὰ προειρημένα, 10 δηλονότι τὸ τονσοῦραμ ῥῆγισ εἰς τονσόρεμ γρῆγισ καὶ τὸ βασταζιόνεμ εἰς βατιτζινατζιόνεμ μεταποιημένα, οὐχ ἡμῶν αὐτῶν, ἀλλὰ τῇ ἀρχαιοτέρων διδασκάλων κάκεινων Λατίνων γνώμῃ τε καὶ κρίσει ἐν τοῖς ἀνωτέρω δεδείχαμεν. ταῦτό δὲ καὶ ἐν ἄλλοις οὐκ ὀλίγοις γεγεννημένον παρὰ Λατίνοις ῥᾶστα δειχθήσεται. αὐτίκα ἐν αὐτῷ σχεδὸν τῷ εὐαγγελίου τοῦ κατὰ Ἰωάννην προοιμίῳ, 15 ὅπου «οὐδὲ ἐκ θέληματος σαρκός» φησι, τῶν τινες ἀμαθῶν παρὰ Λατίνοις «οὐδὲ ἐξ ἡδονῆς σαρκός» γράφουσιν, ὅτι δηλαδὴ τῇ σαρκὶ ἢ ἡδονῇ οἰκεῖον. γέγονε δὲ ἡ αἰτία τῆς πλάνης ἢ τῶν τὸ θέλημα ἢ ἡδονὴν σημαίνουσῶν λέξεων παρὰ Λατίνοις ὁμοιότης. τὸ μὲν γὰρ θέλημα βολοῦντας, ἢ δ' ἡδονὴ βολοῦπτας λέγεται. τοῦ ν τοίνυν εἰς π μεταβληθέντος ῥᾶστα τὸ βολοῦντας ἦτοι θέλημα, 20 βολοῦπτας ἦτοι ἡδονὴ γέγονε. καὶ αὖ παρὰ τῷ αὐτῷ, ὅπου μετὰ τὰ ἐν σταυρῷ τοῦ κυρίου πρὸς τὴν μητέρα ῥήματα ἐπάγει ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ αὐτοῦ λέγων· «καὶ ἔλαβεν αὐτὴν ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος εἰς τὰ ἴδια», οἰκίαν (δηλονότι), ὀλίγοι Λατίνων «ἔλαβεν αὐτὴν φασιν εἰς ἰδίαν», μητέρα δηλονότι. διὰ γὰρ (τὰ) τοῦ Χριστοῦ ἴσως λόγια εἰπόντος πρὸς τὴν μητέρα· «γύναι, ἴδε ὁ υἱός σου» γέγονε 25 δὴ κἀνταῦθα ῥαδίως ἢ πλάνη διὰ τὸ τὴν μὲν εἰς τὰ ἴδια λέξιν ἰν σοῦα λατινικῶς λέγεσθαι, τὴν δὲ εἰς ἰδίαν ἰν σοῦαμ, ἐνὸς μ προστεθέντος. ὅπερ Ἑλλησι γραφεῦσιν οὐκ ἂν ῥαδίως ἀμαρτηθεῖη. γένει τε τῶν λέξεων διαφορουσῶν καὶ ἀριθμῷ πληθυντικῷ τε καὶ ἐνικῷ καὶ σαφέστερον δὴ φαίνεται ἀμάρτημα παρὰ Λατίνοις εἶναι, ὅτι καὶ τισιν ἀκριβεστέροις παρ' αὐτοῖς ἐνετύχομεν 30 βιβλίους, ἐν οἷς ἰν σοῦα ἤγουν εἰς τὰ ἴδια, οὐκ ἰν σοῦαμ ἦτοι εἰς ἰδίαν γέγραπται. fol. 167 καὶ πάλιν τὸ παρὰ τῷ Ματθαίῳ· «ἀγούσι δὲ τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ Καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον.» εἰς Καϊάφην εἰς τὸ πραιτώριον πλεῖστοι τῶν Λατίνων ἀναγινώσκουσι πλανώμενοι. καὶ τὸ αἴτιον, ὅτι ἢ ἀπὸ πρόθεσις ᾠ παρὰ Λατίνοις, ἢ δὲ εἰς ᾠδ λέγεται. τῷ οὖν ᾠ τοῦ δ προστεθέντος ἀντὶ τοῦ ἀπὸ τοῦ Καϊάφα 35 εἰς τὸν Καϊάφην γεγένηται. Ἑλλήνων δ' οὐκ ἂν τις τὴν ἀπὸ εἰς εἰς μεταβάλλοι. κἀν τῷ εἰς τὴν πρώτην πρὸς Κορινθίους, ὅπου τὸ ἐλληνικόν φησιν· «οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἐνὸς ἄρτου μετέχομεν», οἱ Λατῖνοι προστιθέασιν· «καὶ ἐξ ἐνὸς ποτηρίου». καὶ παρὰ τῷ Ματθαίῳ τῷ «ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν τοῦ νυμφίου» ἐπάγουσι· «καὶ τῆς νύμφης». ἅπερ εἴ τις εἴποι ὡσπερ τινὰ σχόλια 40 παρὰ τῶν ἀρχαίων παρατεθέντα ἀμαθεῖς τινὰς γραφεῖς ἐντάξαι τῷ κειμένῳ;

οὐκ ἂν ἀμάρτοιο τῆς ἀληθείας. οἷόν ἐστι καὶ τὸ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους δευτέρᾳ. τῷ γὰρ »εἰς πρόσωπον τῶν ἐκκλησιῶν« προστιθέασι »τοῦ θεοῦ«, καὶ ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον πρώτη τῷ »ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμὸν καὶ παγίδα« ἐπάγουσι »τοῦ διαβόλου«, οἷονεὶ τὸ ἐλλεῖπον ἀναπληροῦν βουλόμενοί τε καὶ δεῖν οἰόμενοι.

5 Πλεῖστα τοιαῦτα παρὰ πᾶσι τοῖς τῆς θείας γραφῆς βιβλίοις προστεθέντα³ εὐρήσει, εἴ τις ἀκριβῶς ἐρευνήσει, ἅπερ ἡμεῖς βραχύτητος ἕνεκα παραλείπομεν. τὴν αὐτὴν πλάνην ἀφαιρέσει τε καὶ μεταποιήσει γεγενῆσθαι ἱκανῶς, ὡς οἶμαι, ἐν τοῖς ἀνωτέρω δεδείχαμεν, ὡς μηδὲν ἡμᾶς ἔτι περιεργάζεσθαι δεῖν ἐν ὀλίγοις πολλὰ περιλαβεῖν βουλομένους. καὶ δὴ τῶν γε τοιούτων παραδειγμάτων
10 ἀπέστημεν ἂν, εἰ μὴ τὸ τοῦ θειοτάτου Αὐγουστίνου ἀξίωμα ὀλίγ' ἄττα ἔτι προσθεῖναι ἡμᾶς ἠνάγκαζεν. ἐν τῷ δευτέρῳ τοίνυν οὗτος τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας φησὶν· »ἐξ ἀμφιβόλου τινὸς ἐν τῇ, ἐξ ἧς τι μετάγεται, διαλέκτῳ fol. 167 v εὐρισκομένου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁ ἐρμηνεὺς πλανᾶται ὁ μὴ ἀκριβῶς τὸ νόημα περιλαμβάνων, ὡς τοιοῦτόν τι σημαίνον ἐρμηνεύειν, ὃ παντελῶς ἐστὶν
15 ἀλλότριον τῆς τοῦ συγγραψαμένου διανοίας. ὥσπερ παρὰ τισιν εὐρίσκεται βίβλοιο· »λεπτοὶ οἱ πόδες αὐτῶν τοῦ ἐκχέειν αἷμα.« τὸ γὰρ ὄξυς ἐλληνικὸν καὶ τὸ ταχύς παρὰ Λατίνοιο δηλαδὴ σημαίνει καὶ τὸ λεπτόν. ἐκεῖνο δὲ τὸν νοῦν ἀκριβῶς ἔγνω τοῦ λόγου, ὃς ἠρμήνευσεν »ταχεῖο οἱ πόδες αὐτῶν τοῦ ἐκχέειν αἷμα«. ἄλλα δὲ τινα οὐκ ἀμφίβολα, ἀλλὰ φανερώο εἰοι ψευδῆ. διορθω-
20 τέον οὖν τὰ τοιαῦτά γε τῶν βιβλίων. οἷόν ἐστὶν ἐκεῖνο τὸ ἐπέιπερ ὁ μόσχος παρὰ Λατίνοιο βίτουλοιο λέγεται, τὸ μοσχεύματα μὴ νοοῦντεο ἐγκεντρισμοῦο σημαίνειν, βιτουλάμινα ἀπὸ τοῦ μόσχοιο δηλαδὴ μετήνεγκαν. οὕτω δὲ κοινή ἐστὶν αὐτῆ ἡ πλάνη, ὡο μόλιο εὐρίσκεοθαι ἄλλωο γεγραμμένοιο.« ἄλλα τούτω μὲν ἄλιο. νῦν τὴν ἐλληνικὴν γραφὴν λόγοιο τισὶ βεβαιοτέριοιο ὡο ὑπέοτηκεν.

25 Ἐποδεδείχαμεν τοίνυν ταῖο τῶν θείων πατέρων ἡμῶν καὶ διδασκάλων^{5, 1} ἀποφάοοο, καὶ ὡο οἶμαι ἱκανῶο, τεθνάναι τὸν μακάριοιο εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην. τοῦτο τοίνυν ἐν πρώτῳ τῇ λατινικῇ γραφῇ ἀντιλέγει, ἡ φηοιο· »οὕτωο αὐτόν θέλω μένειν.« οὐ γὰρ οὕτωο ἠθέληοο, ἐπεὶ μὴ οὕτωο γέγονεν, εἰ γὰρ ἠθέληοο οὕτωο, οὕτωο ἂν καὶ ἐγένετο. ἡ τοίνυν ψευδομένοιο ἡ ἐρίζοντοο ἦν ῥήματα
30 ὑπ' ἐκεῖνοιο ῥηθέντα τοῦ ἐναντία οἷο ἔλεγε βουλομένοιο. τοῦτο δ' ἄτοπον ἐνοοῆοοι γοῦν περὶ τοῦ σωτῆροο. ἐπεὶ οὖν οὐκ ἠθέλεν αὐτόν ζῶντα μέχρι τῆο δευτέροοο ἑαυτοῦ παροοοῖαο ἀναμεῖναι, οὐκ ἂν εἶπεν· οὕτωο αὐτόν θέλω μένειν. φανερόν fol. 168 τοίνυν, ὡο οὐκ οὕτωο αὐτόν θέλω μένειν, ἀλλ' εἰ αὐτόν θέλω μένειν γραπτόοιο.

Ἐλλὰ καὶ ἡ συνέχειά τε καὶ ἀκολουθία τοῦ λόγου τὸ αὐτὸ δείκνυοιο.²
35 εὐθύοο γὰρ ὁ θεῖοο εὐαγγελιστῆο τὴν τῶν οομμαθητῶν περὶ αὐτοῦ ἐψευομένην δόξαν, ἦν ἐκ τῶν τοῦ σωτῆροο λόγων ὑπενόηοοαν λέγοντεο, ὃτι ὁ μαθητῆοο ἐκεῖνοο οὐκ ἀποθνήοκει, τούτοιο ἐλέγχει τοῖο λόγοιο λέγων· »καὶ οὐκ εἶπεν ὁ Ἰηοοῦο, ὃτι οὐκ ἀποθνήοκει, ἀλλ' ἐὰν αὐτόν θέλω μένειν.« τοῦτο δὲ ταυτόν ἐοοτιν, ὡοπερ ἂν εἰ ἔλεγεν αὐτοῦοο πλανηθῆναι οὕτωο τὰ τοῦ Χριστοῦ νοήοοανταο

³² παροοοῖαο *scripsi* παρρηοοῖαο Ms.

¹ II Cor 8, 24. | ³ I Tim 6, 9. | 12 Aug., De doctr. christ. II 12 (PL 34, 44). |
16 Ps 13, 3.

ρήματα. ἀλλ' εἰ ὁ Χριστὸς »οὕτως αὐτὸν θέλω μένειν« εἶρηκεν, ἀληθῆς τῷ ὄντι ἢ τῶν μαθητῶν ἦν ἂν δόξα, καὶ ὁ τοῦ Ἰωάννου τῶν συμμαθητῶν ἔλεγχος οὐκ ἂν εἶχε λόγον οὐδένα, ἀλλ' ἑαυτῷ ἂν ἐναντιοῦν σαφῶς. τὸ γὰρ εἰπεῖν τὴν γραφὴν »οὕτως αὐτὸν θέλω μένειν« καὶ μὴ εἰπεῖν αὐτὸν οὐ θανούμενον φανερά ἐστιν ἐναντίωσις. εἰ δ' ἀληθῆ περι ἑαυτοῦ ὁ μαθητῆς οὗτος λέγει, 5 τοῦτο μὲν ὡς ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ἀγαπηθεὶς, τοῦτο δὲ καὶ ὡς περι ἑαυτοῦ λέγων καὶ διὰ τοῦτο φανερώτερον τὸ τοῦ σωτῆρος βούλημα καὶ τὴν διάνοιαν εἰδώς, »ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν«, οὐχ »οὕτως αὐτὸν θέλω μένειν« ἀναγνωστέον ἐστί, καὶ τῇ ἀληθεί τοῦ εὐαγγελιστοῦ μαρτυρία πιστευτέον, ὅς αὐτίκα διίσχυρίζεται ἑαυτὸν εἶναι τὸν ταῦτα γράψαντα καὶ ἀληθῆ εἶναι τὴν ἑαυτοῦ μαρτυρίαν, οὐ 10 περι τῶν ἄλλων μόνον ἐνεργειῶν δηλαδὴ τοῦ σωτῆρος τοῦτο λέγων, ἀλλ' ἀπλῶς πάντων τῶν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τούτῳ γεγραμμένων. τὸ αὐτὸ καὶ τὰ τοῦ Χρυσοστόμου ῥήματα δείκνυσι φανερῶς, ὅς ἐπὶ τούτοις τοῖς ῥήμασι μετὰ θαύματος οἶονεὶ καὶ κρότου· »θαύμασον, φησί, τὴν τοῦ εὐαγγελιστοῦ ταπεινώσιν, πῶς τὴν τῶν ἄλλων περι ἑαυτοῦ οὐκ ἀληθῆ δόξαν ἐλέγχει μὴ 15 fol. 168 v νοησάντων, ὁ περι αὐτοῦ ὁ σωτῆρ ἔφη, ἀλλὰ νομισάντων αὐτὸν μὴ τεθνήξασθαι.«

3 Μετὰ δε ταῦτα ἐπεὶ μηδεὶς ἀμφιβάλλει ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς εἰς τὴν λατινικὴν φωνὴν ταύτην τὴν βίβλον μετενηνέχθαι, ἐν δὲ τῇ ἐλληνικῇ φανερῶς καὶ χωρὶς πάσης ἀμφιβολίας ἐὰν τοῦτ' ἐστί σὶ γέγραπται, ἀνάγκη σαφῆς τοὺς Λατίνους »ἐὰν θέλω«, οὐχ »οὕτως θέλω« λέγειν. τὰ γὰρ τῆς ἐλληνικῆς γραφῆς ἀληθεία 20 συνωδᾶ, φησὶν Ἰερώνυμος, ἐκεῖνά εἰσιν ἀναμάρτητα. καὶ Αὐγουστῖνος εἰς τὰ ἀρχέτυπα ἀναδραμεῖν φησι δεῖν, εἴ τινα τῶν λατινικῶν ἐρμηνέων ἢ εὐπορος ποικιλία ἀμφιβολίαν ἐμποεῖ. καὶ αὐθις· τὰ τῆς νέας διαθήκης βιβλία, εἴ τι ἐν τῇ τῶν λατινικῶν ποικιλία ἀμφιβάλλεται, τοῖς ἐλληνικοῖς ὑποχωρεῖν δεῖν. καὶ οὐ φημι νῦν, ὅτι καὶ οἱ Ἕλληνες πατέρες τε καὶ διδάσκαλοι Ὠριγένης, 25 Χρυσόστομος, Κύριλλος καὶ οἱ λοιποὶ πάντες τούτῳ τῷ τρόπῳ τὸ τεμμάχιον ἐξηγήσαντο τοῦτο, ᾧ καὶ γεγράφθαι ἐν τῷ ἐλληνικῷ ἔφαμεν. οἷς πάντως ἄτε καὶ σοφωτάτοις καὶ ἀγιωτάτοις καὶ τὴν ἰδίαν εἰς ἄκρον ἐξησηκήμενοις φωνήν, τὰ τε ἐν τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ γεγραμμένα ἐξηγουμένοις μᾶλλον τῶν ἄλλων ὁποῖωνοῦν πιστευτέον εἶναι οὐδεὶς ἂν ἀρνηθεῖη. ἀλλ' οὐδὲ τοὺς νεωτέρους 30 τῶν Λατίνων διδασκάλων τὸ προκείμενον λέληθεν. ὁ γὰρ ἐξ Ἀκινάτου θωμᾶς, ἀνὴρ τοῦτο μὲν σοφώτατος, τοῦτο δὲ ἀγιώτατος, ἐν τῇ τῶν εὐαγγελίων ἐξηγήσει, ἦν ἐκ διαφόρων διδασκάλων Ἑλλήνων τε καὶ Λατίνων συνέθηκεν, ἐὰν φησιν ἐν τῷ ἐλληνικῷ γεγραμμένον εἶναι. εἰ οὖν ἐν τῷ ἐλληνικῷ καὶ κατ' αὐτὸν ἐὰν γέγραπται, ἐν δὲ ταῖς ἀναμαρτήτοις ἐρμηνείαις μάρτυρι Ἰερωνύμῳ οὐ 35 τὰ ῥήματα μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τῶν ῥημάτων ἡ τάξις ἐστί φυλακτέα, φανερόν ὡς αἱ λατινικαὶ βίβλοι τῶν γραφῶν ἀμαρτία ἐσφαλμέναι εἰσίν.

6, 1 Καὶ ταῦτα μὲν εἰς ἀπόδειξιν τῆς τῆς ἐλληνικῆς γραφῆς ἀληθείας ἀρκεῖτω. fol. 169 ἐξ ὧν καὶ τὰ Γεωργίου ἐπιχειρήματα ῥαδίως λυθῆναι δύνανται. πρὸς δὲ γὰρ

37 αἱ λατινικαὶ scripsi οἱ λατινικοὶ Ms.

14 Cf. Chrys., In Joannem hom. LXXXVIII (PG 59. 480). | 21 Cf. supra ad p. 77. 7. | 23 Cf. supra ad p. 77. 13.

φησι ἄτοπον ἐκ τοῦ τῶν Λατίνων διδασκάλων ἀξιώματος ἐπιχειρῶν, καὶ ἡμεῖς πρῶτον μὲν τὸ τῶν Ἑλλήνων διδασκάλων ἀξίωμα ἀντιτίθεμεν, οἷς τῶ ὄντι μᾶλλον εἶναι πιστευτέον οὐδεὶς ἂν ἀρνήσαιο καὶ περὶ ἐκείνων διαλυομένοις ἀ τῇ θείᾳ φωνῇ γέγραπται. καὶ ἄλλως οὕτως ἀγιότητι, οὕτω σοφία οὐδενὸς 5 ἤττοσιν οὔσι. μετέπειτα δὲ μὴ εἶναι φαμεν ἰκανὸν ἀληθείας σημεῖον τὸ τινὰς τῶν διδασκάλων «οὕτως» αὐτὸ ἐξηγήσασθαι, εἴπερ καὶ ἄλλα πολλὰ ἐν ταῖς γε τοιαύταις ἐρμηνείαις ἐστὶν εὐρεῖν ἢ ὑπὸ γραφῆων ἐφθαρμένα ἢ ὑπὸ ἀπόρων ἐρμηνέων κακῶς εἰρημένα. ἅπερ ὁμοῦς οἱ θεῖοι πατέρες τὴν τε ἀρχέτυπον ἀγνοοῦντες φωνὴν καὶ τῇ ἦν ἐδέξαντο ἀκολουθοῦντες γραφῇ κατ' ἐκείνην καὶ 10 ἐξηγήσαντο καὶ «οὕτως» ἐξηγήσαντο, ὡς ποτὲ μὲν εἰ καὶ μὴ τῆς λέξεως αὐτῆς, τῆς διανοίας ὁμοῦς τοῦ συγγραφέως ἐπιτυχεῖν ἀκριβέστατα τῶ τῆς σοφίας περιόντι, ποτὲ δὲ εἰ καὶ κατὰ τὴν ἔννοιαν διηνέχθησαν, τοιαύτην μέντοι τινὰ καὶ οὕτως ὠραϊάν τε καὶ λεπτήν ἐξέδωκαν, ὡς αὐτὴν καὶ μὴ ἄλλην δεῖν εἶναι φαίη τις ἂν, τὴν γε πρῶτότυπον φωνὴν ἀγνοῶν.

15 Οὐκ ἀρνοῦμαι γὰρ οὐδαμῶς Αὐγουστίνον ἄνδρα σοφώτατον καὶ δια-2 βατικώτατον νοῦν ἐσχηκότα διὰ τοῦ «οὕτω» τὸν προκείμενον τοῦ εὐαγγελίου ἐξηγήσασθαι τὸπον, καὶ λόγοις τῶ ὄντι λεπτοτάτοις τε ἅμα καὶ σοφωτάτοις. τοῦτο δ' ὁμοῦς ἰκανὸν μὴ εἶναι σημεῖον πείσαι ἡμᾶς οὕτως δεῖν καὶ τὴν λέξιν ἔχειν τε καὶ γεγράφθαι, ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ θείου πατρὸς ἀποδείξω σαφέ- 20 στατα. οὗτος γὰρ τὸν τὸπον ἐκείνον τὸν ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῇ ἐξη- γούμενος, ὅπου φησὶν ὁ ἀπόστολος· «πιστὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς fol. 169 v ἀξίος», «ἀνθρώπινός φησιν ὁ λόγος». καὶ διὰ τί οὕτως; διότι οὕτως εὔρε γεγραμμένην τότε τὴν λέξιν καὶ οὕτως ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐρμηνέων μετενεχ- θεῖσαν, εἰ καὶ ὁ Ἱερώνυμος μετὰ ταῦτα καὶ τοῦτο ὡς καὶ πολλὰ ἄλλα διωρθώ- 25 σατο, φιδήλις σέρμο ἦτοι πιστὸς ὁ λόγος, καὶ οὐχὶ οὐμάνους ἦτοι ἀνθρώπινος εἰπών. οὕτω δὲ λεπτοτάταις ἐννοίαις καὶ περινενοημέναις τὸν τὸπον τοῦτον ἐξηγήσατό τε καὶ ἐκόσμησεν ὁ θεῖος ἐκεῖνος ἀνὴρ, ὡς πάντας οἴεσθαι τοὺς γε τῶν Ἑλλήνων ἀγνοοῦντας φωνὴν οὕτω κἂν τῶ ἑλληνικῶ ἔχειν, μᾶλλον δὲ οὕτω καὶ μὴ ἄλλως δεῖν γράφεσθαι. καίτοι καὶ αὐτῶ Ἱερωνύμῳ τῶ Λατίνων 30 διδασκάλῳ μάρτυρι ἄλλως γραπτέον καὶ πιστὸς, οὐκ ἀνθρώπινος ἀναγνωστέον, ὡς μηδὲ Λατίνων τινὰ ἐτι ἀμφιβάλλειν Ἱερώνυμον βλέποντα πιστὸς, οὐκ ἀνθρώπινος ἠρμηνευκότα. αὕτη δὲ ἡ λέξις καὶ πολλάκις ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ ἐπαναλαμβάνεται, ὡς καὶ σφόδρα θαυμάζειν ἐξεῖναι, ὅπως ὁ ἐρμηνεὺς ἐκεῖνος, ὅστις ἂν καὶ γένοιτο, τοσοῦτον περιπλάνηται. τί γὰρ κοινὸν πιστῶ καὶ ἀνθρω- 35 πίνῳ; ἀλλ' ὁμοῦς τὴν περιπλανημένην ταύτην λέξιν οὕτω περινενοημένως ὡς εἴρηται ὁ σοφώτατος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐξηγήσατο, ὡς δοκεῖν μὴ δεῖν ἄλλως λέγεσθαι.

Καὶ ἵνα τοῦτο δειχθῇ, τῶν αὐτοῦ ἐκείνου ῥημάτων ἐκ τοῦ περὶ τῶν 3 τοῦ ἀποστόλου ῥημάτων λόγου ἀκούσωμεν. «ἠκούσαμεν, φησί, τοῦ μακαρίου

24 διορθώσατο Ms.

21 Cf. Aug. Sermo 174, c. 1 (PL 38, 940). | 21 1 Tim 4, 9. | 39 Aug. Sermo 174, c. 1 (PL 38, 940 AB).

Mohler, Kardinal Bessa'ion. III.

Παύλου λέγοντος· >άνθρώπινος ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος, ὅτι Ἰη-
σοῦς Χριστὸς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἀμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι· ἐγώ· <
άνθρώπινος τοίνυν ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος. διὰ τί δὲ ἀνθρώ-
πινος καὶ οὐ μᾶλλον θεῖος, ὃν τρόπον καὶ αὐτὸς ὁ λόγος ἐστὶ θεὸς τε καὶ
άνθρωπος; εἰ τοίνυν ὀρθῶς νομίζομεν τὸν λόγον τοῦτον οὐκ ἀνθρώπινον 5
μόνον, ἀλλὰ καὶ θεῖον εἶναι, διὰ τί ὁ ἀπόστολος ἀνθρώπινον μᾶλλον ἢ θεῖον
εἰπεῖν εἴλετο; ὁ γὰρ οὐκ ἂν ψευδάμενος, εἰ θεῖος εἶπεν, οὐκ ἄνευ αἰτίας τῷ
10l. 170 ὄντι ἀνθρώπινον εἰπεῖν εἴλετο, ὅτι ἐκεῖνο εἰπεῖν ἔκρινεν, ὅ ὁ Χριστὸς ἦλθεν
εἰς τὸν κόσμον. ἦλθε δέ, ὅ ἄνθρωπος ἦν. ὅ γὰρ θεὸς ἦν, ἀεὶ ἦν ἐν τῷ κόσμῳ.
ποῦ γὰρ οὐκ ἐστὶ θεὸς ὁ εἰπών· >τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ·; ἢ 10
οὐχὶ σοφία καὶ δύναμις τοῦ θεοῦ ὁ Χριστὸς, περὶ ἧς εἴρηται· >διατείνει ἀπὸ
πέρατος εἰς πέρας εὐρώστως καὶ διοικεῖται πάντα χρηστῶς·; ἐν τῷ κόσμῳ
τοίνυν ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω.
ἐνταῦθα καὶ ἦν καὶ ἦλθεν. ἦν τῇ θεϊκῇ μεγαλειότητι, ἦλθε τῇ ἀνθρωπίνῃ
ἀσθενείᾳ. ὤθεν καὶ ὁ κηρύττων αὐτοῦ τὴν ἔλευσιν >άνθρώπινος εἶπεν ὁ λόγος·. 15
οὐκ ἂν γὰρ ἐρύσατο τὸ ἀνθρώπινον γένος, εἰ μὴ ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ἠξίωσε
γενέσθαι ἀνθρώπινος. τῶν ἀνθρώπων γὰρ ἐκεῖνοι λέγονται ἀνθρώπινοι εἴτε
φιλανθρώπινοι οἱ ἑαυτοὺς προσηνεῖς ἀνθρώποις παρέχοντες, οἱ ἐν ταῖς ἰδίαις
οἰκίαις αὐτοὺς ὑποδεχόμενοι. εἰ τοίνυν ὁ ἐν τῇ οἰκίᾳ ὑποδεχόμενος ἀνθρωπον
φιλάνθρωπος εἴτε ἀνθρώπινος λέγεται, πῶς οὐκ ἂν εἶη μᾶλλον τῶν ἄλλων 20
άνθρώπινος ὁ ἐν ἑαυτῷ ὑποδεξάμενος τὸν ἀνθρωπον; ἀνθρώπινος τοίνυν ὁ
λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος.· ὁρᾶς ὅση λεπτότητι νοημένως τὸν τόπον
τοῦτον ὁ θεῖος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐξηγήσατο, ὅπου ὁμοίως καὶ Ἰερωνύμῳ μάρτυρι
ἀντὶ ἀνθρωπίνου πιστὸς ὀφείλει λέγεσθαι καὶ ἡμάρτηται τὸ ἀνθρώπινος. οὐκ
ἄρα, ὡς εἴρηται, ἱκανὸν ἐστὶν ἀληθείας σημεῖον τὸ οὕτως ὑπὸ Αὐγουστίνου 25
τὸν τόπον τοῦτον ἐξηγηθῆναι; Ἰερώνυμον δὲ οὕτως αὐτὸν ἐξηγήσασθαι οὕτω
ἐνετύχομεν.

4 Τὸ δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ τοῦ προειρημένου Νικολάου τοῦ τῆς γραφῆς διορθότου
ρήμασι δείκνυται. ὃς μετὰ τὸ εἰπεῖν πολλὰ ἡμαρτημένα τε καὶ ἐφθαρμένα
παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ εὐρηκέναι προστίθησι μετὰ ταῦτα· »τῶν διημαρτημένων 30
πλεῖστα ἐξηγηθέντα ὑπὸ τῶν διδασκάλων εὐρεῖν μέμνημαι«. ἐξ ὧν φανερῶς
δείκνυται πολλὰ ὑπὸ τῶν διδασκάλων ἐξηγηθῆναι τὴν φωνὴν ἐξ ἧς μετηνέχθη
ἀγνοούντων, ἀκολουθούντων δὲ τῇ γραφῇ ἢ ἐνέτυχον ἐξ ἀνάγκης, καὶ ὁμοίως
10l. 170v ἡμαρτημένα εἶναι.

5 Καὶ τούτοις, ἐπεὶ ἡ θεία γραφή ὡς εἴρηται ἄβυσσον περιέχει νοημάτων, 35
ποικίλας τε καὶ διαφόρους ἐπιδέχεται ἐξηγήσεις, οὐ θαυμαστὸν εἰ παρὰ τὴν
ἀληθῆ τῆς τινος λέξεως ἔννοιαν καὶ ἄλλη τις ὑπονοεῖται, εἰ καὶ μὴ αὐτὴ ἐκείνη
ἢ τοῦ συγγραψαμένου, οὕτω μέντοι διαφόροις λόγοις ποικιλλομένη, ὡς καὶ
ἀκριβεστάτη εἶναι δοκεῖν. καὶ γὰρ εἰ κἂν ταῖς ἄλλαις ἐπιστήμαις αἱ φωναὶ
μόνον καὶ λέξεις τῶν πραγμάτων εἰσὶ σηματικά, ἡ θεία ὁμοίως γραφή τοῦτο 40